

Diewert Berben

Adviseur Erfgoed

Afdeling Ruimte & Vastgoedontwikkeling

erfenis

Duurzaam erfgoed

Duurzaamheid is een van de belangrijkste opgaven voor de eenentwintigste eeuw en speelt dus ook een belangrijke rol bij ruimtelijke (her)ontwikkelingen. Monumenten lijken op het eerste gezicht matig te presteren op het gebied van duurzaamheid. Ook is er sprake van een zeker spanningsveld tussen erfgoed en duurzaamheidsmaatregelen. Vanuit de theoretische achtergronden van de monumentenzorg wil ik toelichten hoe we om kunnen gaan met dit spanningsveld.

Goed beschouwd hebben monumentenzorg en duurzaamheid een gezamenlijke doelstelling: het zorgvuldig beheren en nalaten van onze erfenis aan onze nakomelingen zodat zij ook over die nalatenschap kunnen beschikken. Daarom maakt bijvoorbeeld de Unesco werelderfgoedlijst geen onderscheid tussen cultuur en natuur. De Waddenzee is daarom bijvoorbeeld werelderfgoed.

Natuur en cultuur worden beschouwd als niet hernieuwbare bronnen die met de geschiedenis van de mensheid en de wereld zijn verweven.

Team erfgoed van de gemeente Breda houdt zich overigens niet alleen bezig met monumenten maar ook met het historische landschap. De focus ligt in deze presentatie op de monumenten.

monument=duurzaam

Om maar meteen met de deur in huis te vallen: monumenten zijn in veel gevallen best duurzaam.

Er zijn namelijk een aantal factoren die een monument op zichzelf al duurzaam maken.

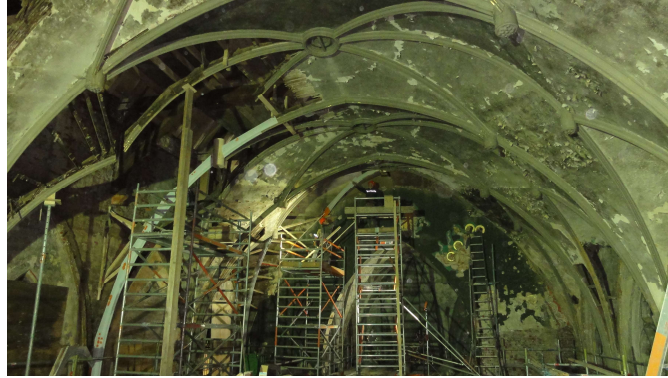
Ten eerste traditionele bouwwijze, daarmee bedoelen we het bouwen tot ongeveer de Tweede Wereldoorlog, was gericht op het zorgvuldig omgaan met de energiehuishouding. De beschikbaarheid van (fossiele) brandstoffen was niet altijd een vanzelfsprekendheid. Met andere woorden, een pand was er meestal op gebouwd om warmte 's winters binnen en 's zomers buiten te houden. We kunnen dus veel leren van de wijze waarop onze voorouders omgingen met energieschaarste.

Bij een boerderij zien we dat heel duidelijk aan de oriëntatie op de windrichting, muurdikte, venstergrootte en de toepassing van luiken en leibomen.

Ten tweede hebben monumenten per definitie een lange levensduur achter de rug, vaak een gevolg van de waardering die ze krijgen van de gebruiker(s). Wellicht zijn monumenten dan iets minder energiezuinig maar ze gaan wel heel lang mee en dat is ook wat waard op de totale balans.

Monumenten verdienen het dus om gerecycled te worden!

behoud door ontwikkeling

Recyclen, herbestemmen, herontwikkelen of hoe je het ook wilt noemen is niet zo erg voor monumenten als het lijkt.

Sterker nog, het is juist in het belang van het monument: een monument dat niet gebruikt wordt, is namelijk ten dode op geschreven.

En met herbestemmen recycle je in principe kostbare bouwmaterialen op de locatie zelf.

aanraakbaarheid

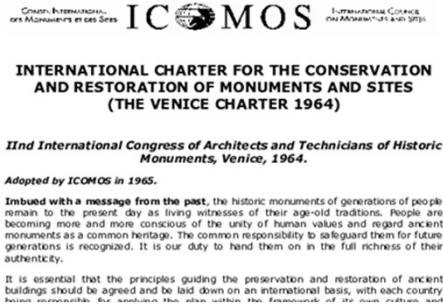

Een belangrijk uitgangspunt bij de herbestemming van monumenten in het algemeen en verduurzaming in het bijzonder vormt de “aanraakbaarheid”.

Iedereen snapt dat het niet acceptabel is om het glas-in-lood van de Grote Kerk te vervangen door isolatieglas in kunststof kozijnen.

Wat kun je bij welk monument wel of juist niet doen? Dat verschilt sterk per monument en is vaak maatwerk.

Venetië

Voor het maatwerk komen we in Venetië uit

In 1964 zijn de meest gangbare internationale uitgangspunten voor een zorgvuldige omgang met erfgoed vastgelegd in het Charter van Venetië. Ook in Breda vormt het charter de basis van ons handelen ten aanzien van monumenten.

Het Charter van Venetië kent zestien artikelen waarvan ik er vier heb gekozen om te duidelijk te maken wat ze betekenen voor de kaders die we gebruiken bij plannen met betrekking tot monumenten en daarbij dus ook voor verduurzaming van monumenten.

grenzen aan gebruik

Artikel 5 - Voor het **behoud** van monumenten is het altijd gewenst daaraan een **maatschappelijk nuttige bestemming** te geven. Een dergelijke bestemming mag echter niet de indeling en decoratie van de gebouwen aantasten. Slechts binnen deze **grenzen** mag een aanpassing aan de ontwikkeling van gebruikseisen worden overwogen en toegestaan.

Het charter pleit dus voor **behoud** door ontwikkeling.

Waarbij het monument in principe de **grenzen** van de gebruiksmogelijkheden dicteert.

Wat betreft de **maatschappelijk nuttige bestemming** kunnen we stellen dat dit in de huidige situatie ook betekent dat we moeten verduurzamen.

De grenzen worden vooral bepaald door de **aanraakbaarheid** van het monument. In dat kader is enkele jaren geleden het DuMO-model bedacht.

In het DuMo-model worden duurzaamheidswensen afgezet tegen de waarden van het monument.

“oorspronkelijke” staat

Artikel 11 - Aangezien met restauratie **geen eenheid in stijl** wordt nagestreefd, moeten alle waardevolle toevoegingen die in **verschillende perioden** aan het monument zijn gedaan, worden geëerbiedigd. [...]

Vaak wordt er gesproken over herstellen in de oorspronkelijke staat. Behalve dat dit onmogelijk is, is streven naar eenheid in stijl al sinds de jaren zestig niet meer gebruikelijk in de monumentenwereld.

Maar blijkbaar is het nog steeds de publieke opvatting dat we dit nastreven.

De toevoegingen en wijzigingen uit de verschillende perioden noemen we de historische gelaagdheid. De verschillende lagen vertellen ons iets over de gebruiksgeschiedenis.

Deze gelaagdheid biedt ruimte voor maatwerk:

-Ten eerste is niet elke laag of toevoeging even waardevol in cultuurhistorisch opzicht en kan dus makkelijker aangepast of zelfs verwijderd worden. Dat schept mogelijkheden.

-Ten tweede betekent de historische gelaagdheid dat er bijna nooit sprake is van een enkele ‘juiste’ of “oorspronkelijke” historische situatie. Dus een toevoeging hoeft in principe geen probleem te zijn.

respect

Artikel 13 - Toevoegingen kunnen slechts aanvaard worden zover ze de belangrijke onderdelen van **het gebouw respecteren** en het traditionele kader, het evenwicht in de compositie en de relatie met de omgeving niet verbreken.

Artikel 13 is een aanvulling op artikel 11.

De vraag is natuurlijk wat een toevoeging is die het gebouw respecteert en soms zijn ze van tijdelijke aard zoals in het navolgende voorbeeld.

komen en gaan

Natuurlijk vertellen deze antennes ook een verhaal. Maar deze antennes waren een tijdelijk fenomeen. En dat zal ook voor een aantal verduurzamingsmaatregelen kunnen gelden, zoals bijvoorbeeld zonnepanelen.

Wellicht zijn ze daarom ook acceptabel, als ze het monument maar niet te onherstelbaar aantasten.

Ielijk is geen argument

Artikel 3 - Het behoud en de restauratie van monumenten is niet alleen gericht op bescherming als kunstwerk, maar **ook als historische bron**.

Dat betekent dat we niet alleen kijken naar hoe het er uit ziet maar ook naar wat het ons kan vertellen. Ook zaken die zich niet in het zicht bevinden of die we “Ielijk” vinden, kunnen behoudenswaardig zijn. Net als de toegepaste historische materialen.

Dit geldt bijvoorbeeld voor de vele historische houten kappen die we in de Bredase binnenstad vinden. Niet in het zicht maar wel van grote cultuurhistorische waarde. Bij het plaatsen van zonnepanelen of installaties op zolder is het van belang de vaak eeuwenoude houtconstructies niet te zeer aan te tasten.

maatwerk

Uiteindelijk gaat het bij monumenten dus om maatwerk zoals hier in Zwolle. Om het pand in gebruik te kunnen houden als museum was een uitbreiding noodzakelijk.

De scheidslijn tussen wat kan en niet kan met een monument is vaak heel dun en erg situatie-afhankelijk.

Een interventie zoals deze is dan wel bruut maar past goed beschouwd binnen de kaders van het Charter van Venetië. En er is natuurlijk een beetje lef en creativiteit nodig.

Dat geldt ook voor de verduurzaming van monumenten.